

گفت وگو با حسین الوندی
گفت وگو کننده: الهه علوی

خروج از فضای محدود کتاب درسی و کلاس درس

اشاره

گروه زیست شناسی دفتر برنامه ریزی و تألیف کتاب های درسی در حال برنامه ریزی و تهیه ی برنامه ی جدید درسی زیست شناسی متوسطه و پیش دانشگاهی است. آن چه در پی می آید گفت وگویی است که با آقای حسین الوندی کارشناس مسؤوول گروه زیست شناسی در این باره انجام شده است. این برنامه را می توان به تدریج، همراه با تصویب بخش های آن روی پایگاه اینترنتی گروه^۱ مشاهده کرد. در این گفت وگو فرصت را غنیمت شمردیم و تعدادی از پرسش های مکرر دبیران زیست شناسی را نیز از ایشان پرسیدیم.

بسم الله الرحمن الرحيم. از فرصتی که مجله ی رشد آموزش زیست شناسی در اختیار قرار داده است، تشکر می کنم. برنامه ی درسی را در ساده ترین شکل آن می توان «نقشه و طرحی برای یادگیری» دانست. با این تعریف از برنامه ی درسی، برنامه ریزی را می توان فرایندی درنظر گرفت که حاصل و نتیجه ی آن برنامه ی درسی است. مؤلفه های برنامه ی درسی در دیدگاه های مختلف، متفاوت است، برخی برای برنامه ی درسی ۴، برخی ۷ و عده ای نیز برای آن ۹ مؤلفه درنظر گرفته اند. با وجود این نوع تقسیم بندی در همه ی انواع، اجزای برنامه ی درسی تقریباً یکسان است. برای برنامه ی درسی زیست شناسی، مؤلفه های زیر درنظر گرفته شده است:

- فلسفه ی وجودی، ماهیت و ساختار ماده ی درسی؛
- اصول حاکم بر برنامه ی درسی؛
- رویکرد و جهت گیری برنامه؛
- اهداف برنامه، شامل اهداف نگرشی، مهارتی و دانشی؛

■ نخست برای آشنایی دبیران زیست شناسی، تعریف مختصری از برنامه ی درسی ارائه دهید و توضیح دهید که برنامه ی درسی چه مؤلفه هایی دارد.

- محتوای برنامه شامل موضوعات اساسی و سرفصل‌های کتاب‌های زیست‌شناسی؛

- پیش‌بینی مواد و امکانات آموزشی؛

- ارزش‌یابی.

قابل ذکر است که در همه‌ی انواع برنامه‌ی درسی به همه‌ی مؤلفه‌ها توجه می‌شود ولی نوع تقسیم‌بندی‌ها متفاوت است.

■ برنامه‌ی درسی هرچند سال، تغییر می‌کند و اصولاً چه عوامل و محرک‌هایی سبب می‌شود تا برنامه‌ریزان یک برنامه‌ی جدید تولید کنند؟

به طور معمول در نظام‌های آموزشی دنیا، برنامه‌های درسی عمری ۵ تا ۷ ساله دارند و پس از طی این دوره بازنگری می‌شوند. علاوه بر این عوامل دیگری هم وجود دارند که ممکن است سبب تغییر برنامه‌ی درسی و تولید برنامه‌ی جدید شوند. به طور کلی عواملی که سبب تغییر برنامه‌ی درسی زیست‌شناسی شده‌اند، عبارت‌اند از:

۱. توجه به سیاست‌ها و خط‌مشی‌های جدید و کلی کشور و وزارت آموزش و پرورش. هم‌چنان که در سند چشم‌انداز بیست ساله (متن مصوب هیئت وزیران و مجمع تشخیص مصلحت نظام) آمده است، جامعه‌ای مبتنی بر دانایی، توانا در تولید علم و فناوری، فناوری زیستی، فناوری زیست‌محیطی، بهبود کیفیت زندگی، آموزش سلامت، امنیت غذایی و تربیت بدنی از جمله مواردی هستند که تحقق آن‌ها در یک برنامه‌ی بیست ساله موردنظر است. گروه درسی زیست‌شناسی نیز وظیفه‌ی خود می‌داند که برنامه‌ی درسی زیست‌شناسی را هماهنگ با خط‌مشی‌های یادشده، بازسازی کند.

۲. توجه به تغییر در نگاه کلی جهانی به آموزش متوسطه. امروزه آموزش متوسطه به عنوان امری حیاتی در آموزش جوانان و نه فقط راهی برای ورود به دانشگاه و ادامه‌ی تحصیل، طرح می‌شود. بر این اساس، جوانان در پایان دوره‌ی متوسطه باید بتوانند با توجه به علایق و نگرش‌های خود درباره‌ی آینده تصمیم بگیرند و توانایی علمی لازم برای یک زندگی موفق در بزرگسالی را به دست آورند. به این ترتیب برنامه‌ی آموزش متوسطه راهی برای آماده کردن افراد برای زندگی در حال و آینده است و ضروری است که به واقعیت‌های زندگی در قرن ۲۱ نیز توجه کند. تعامل بدون وقفه بین یادگیری مداوم و دنیای کار از جمله‌ی این واقعیت‌ها است.

۳. توجه به قدمت برنامه و تغییرات علم زیست‌شناسی در دنیای امروز از دو بعد محتوا و روش. زیست‌شناسی از بعد محتوایی در یک دهه‌ی اخیر، تغییرات بسیاری کرده است. تحول در دانش زیست‌شناسی با طرح پژوهش‌ها و بحث‌هایی در مورد ژنوم انسان،

همسازسازی و... شتاب زیادی گرفته که در گذشته چنین نبوده است.

از بعد روش نیز آموزش زیست‌شناسی در کنار سایر دروس علوم پایه، تغییر کرده است. تقویت دیدگاه انسان‌گرایانه در نگاه به آموزش و پرورش و گسترش سریع فناوری‌های ارتباطی از جمله این تغییرات است که سبب تغییر در روش آموزش زیست‌شناسی نیز شده است. از جمله‌ی این تغییرات در روند آموزش زیست‌شناسی، تأکید بر خروج از فضای محدود کتاب درسی و کلاس درس برای این آموزش است.

۴. نظرات دبیران زیست‌شناسی. دبیران زیست‌شناسی از زمان تدوین برنامه‌ی فعلی زیست‌شناسی تاکنون، درباره‌ی محتوا و نحوه‌ی ارائه‌ی آن‌ها در کتاب‌ها اظهارنظرهای بی‌شماری داشته‌اند. بدیهی است اعمال و رسیدگی به پیشنهادها و اظهارنظرهایی که بحث و بررسی بیش‌تری احتیاج دارند و پاسخ به آن‌ها که منجر به تغییرات زیادی در برنامه‌ی زیست‌شناسی می‌شود، زمان خاصی را می‌طلبد. بسیاری از این اظهارنظرها در گروه، جمع‌بندی می‌شوند و باقی می‌مانند تا در هنگام بازنگری برنامه و یا تولید برنامه‌ی جدید از آن‌ها بهره گرفته شود.

■ برنامه‌ای که گروه زیست‌شناسی در حال تهیه و تدوین آن است، چه ویژگی‌هایی دارد؟

آن‌چه به عنوان عوامل تغییر برنامه ذکر شدند در واقع ویژگی‌های برنامه‌ی جدید را نیز مشخص می‌کنند. به عبارت دیگر برنامه‌ی جدید، هماهنگی بیش‌تری با سیاست‌ها و خط‌مشی‌های جدید کشور خواهد داشت، براساس جدیدترین نگاه‌ها به آموزش دوره متوسطه و آموزش زیست‌شناسی شکل گرفته است و نظرات دبیران در آن لحاظ خواهد شد. علاوه بر این سازمان دهی جدید محتوای برنامه و جذابیت بیش‌تر آن از جمله ویژگی‌های برنامه جدید زیست‌شناسی است.

■ برنامه‌ی درسی، بعد از طی چه مراحل سندی برای تألیف کتاب‌های زیست‌شناسی می‌شود؟

طبق روالی که در دفتر برنامه‌ریزی و تألیف وجود دارد به طور معمول کارشناسان گروه درسی، برنامه‌ی درسی را تولید می‌کنند. برنامه‌ی درسی تولید شده، سپس طی جلسات نسبتاً طولانی در شورای برنامه‌ریزی گروه درسی بررسی و تصویب می‌شود. برنامه‌ی درسی مصوب شورای گروه درسی، طی مرحله‌ای به نام اعتباربخشی مجدداً بررسی می‌شود. اعتباربخشی نوعی ارزش‌یابی تکوینی است که به صورت یک کار پژوهشی به وسیله‌ی افرادی غیر از کارشناسان گروه زیست‌شناسی و اعضای شورای برنامه‌ریزی آن، انجام می‌گیرد. در این مرحله با کمک ابزار ویژه‌ی جمع‌آوری اطلاعات،

مثل تهیه‌ی پرسش‌نامه و مصاحبه، نظرات متخصصان موضوعی و برنامه‌ریزی درسی و معلمان درباره‌ی برنامه‌ی درسی جمع‌آوری می‌شود. نتایج اعتباربخشی در اختیار گروه درسی قرار می‌گیرد تا نسبت به اصلاح برنامه‌ی درسی براساس نظرات رسیده و نتایج به دست آمده اقدام کند. برنامه‌ی درسی در مرحله‌ی بعد در شورایی به نام شورای هماهنگی علمی که تشکیلات جداگانه و مستقلی در خارج از دفتر برنامه‌ریزی و تألیف است، به تصویب می‌رسد. پس از طی مراحل تصویب برنامه‌ی درسی و یا به موازات آن گروه درسی، افرادی را به عنوان مؤلف به مدیریت دفتر معرفی می‌کند. مدیریت دفتر از بین افراد معرفی شده و یا خارج از آن‌ها، مؤلفان را انتخاب می‌کند.

تألیف کتاب‌ها با نظارت گروه درسی انجام می‌گیرد و در نهایت کتاب تألیف شده با امضای گروه درسی تحویل دفتر می‌شود. **این برنامه در حال حاضر در چه مرحله‌ای قرار دارد؟**

در حال حاضر برنامه‌ی درسی زیست‌شناسی، مراحل بررسی و تصویب خود را در شورای برنامه‌ریزی گروه می‌گذرانند. این کار باید تا پایان شهریور سال جاری (۱۳۸۶) انجام شود. سایت گروه زیست‌شناسی که اخیراً فعال شده است هم می‌تواند محملی برای اطلاع‌رسانی به دبیران و دریافت نظرهای آنان باشد. **چه تدبیری برای آموزش معلمان در ارتباط با این برنامه‌ی جدید اندیشیده‌اید؟**

معمولاً کار آموزش معلمان از طریق تأمین مدرس انجام می‌گیرد. روالی که برای همه‌ی درس‌ها تقریباً یکسان است. به این ترتیب که برای آموزش دبیران سراسر کشور تعدادی به عنوان مدرس آموزش می‌بینند این افراد کار آموزش دبیران زیست‌شناسی را در استان‌های مختلف کشور به عهده می‌گیرند. علاوه بر این گروه زیست‌شناسی قصد دارد به موازات تولید برنامه‌ی درسی و هم‌چنین در پایان کار تولید آن در جمعی از معلمان، ویژگی‌های برنامه‌ی جدید را با آن‌ها در میان بگذارد و در گام‌های اول جلساتی را برای تحقق این هدف با سرگروه‌های مناطق مختلف شهر تهران و شهرستان‌های استان تهران داشته است.

یکی از اعتراض‌های همیشگی برخی از دبیران زیست‌شناسی بعد از اجرای شیوه‌ی سالی واحدی کمبود ساعت و نبودن ساعتی مجزا برای آزمایشگاه است. گروه زیست‌شناسی چه کاری می‌تواند در این باره انجام دهد؟
تعداد ساعت آموزش هر درس در یک پایه‌ی تحصیلی خاص،

توسط شورای عالی آموزش و پرورش تعیین می‌شود. دفتر برنامه‌ریزی و تألیف وظیفه‌ی تعیین محتوا برای ساعات تعیین شده را به عهده دارد. در رابطه با آزمایشگاه نیز وضع همین‌طور است. وظیفه‌ی گروه زیست‌شناسی این است که محتوای زیست‌شناسی را به گونه‌ای طراحی کند که انجام فعالیت‌های آزمایشگاهی جزئی از برنامه‌ی درسی باشد و معلمان و دانش‌آموزان ملزم به انجام آن‌ها باشند.

برخی از دبیران زیست‌شناسی معترض‌اند که عناوین کتاب‌های زیست‌شناسی با پایه‌های مربوط به آن‌ها، هم‌خوانی ندارد. مثلاً وقتی می‌گوییم زیست‌شناسی و آزمایشگاه ۱ انتظار داریم این کتاب برای سال اول باشد و نه دوم، و همین‌طور برای کتاب زیست‌شناسی و آزمایشگاه ۲. اصولاً این عناوین چگونه انتخاب شده است و آیا راه‌حلی برای این مشکل وجود دارد؟

عناوین کتاب‌های درسی را شورای عالی آموزش و پرورش تعیین می‌کند و تغییر آن‌ها نیز مستلزم پیمودن یک سری مراحل اداری است. از آن‌جا که در کارنامه‌ی دانش‌آموزان، عنوان درسی مصوب شورای عالی ثبت شده است؛ بنابراین هرگونه تغییری در عنوان کتاب درسی علاوه بر طی مراحل اداری به‌طور معمول تغییر عنوان درس در کارنامه‌ی دانش‌آموزان را نیز به دنبال خواهد داشت.

در حال حاضر با توجه به مشترک بودن محتوای برنامه‌ی زیست‌شناسی برای همه‌ی دانش‌آموزان سال اول دبیرستان این درس تقریباً وضعیت مستقلی از سایر دروس زیست‌شناسی در سال‌های بالاتر دارد. بنابراین نمی‌تواند عنوان زیست‌شناسی (۱) را به خود بگیرد. برنامه‌ی زیست‌شناسی در رشته‌ی علوم تجربی به‌طور مشخص از سال دوم آغاز می‌شود. به همین دلیل برای سال دوم زیست‌شناسی و آزمایشگاه ۱ و برای سال سوم زیست‌شناسی و آزمایشگاه ۲ در نظر گرفته شده است. البته گروه زیست‌شناسی در صدد است با یافتن نام‌های مناسب برای این کتاب‌ها، این مشکل را برطرف کند.

در پایان اگر مطلب یا سخن خاصی دارید، بفرمایید.
با تشکر از فرصتی که در اختیار من گذاشتید، امیدوارم در آینده در تهیه و تدوین برنامه‌ی جدید زیست‌شناسی گامی به سمت جلو در راستای ارتقای دانش، مهارت و نگرش دانش‌آموزان نسبت به برنامه‌های زیست‌شناسی برداریم.

ما هم تشکر می‌کنیم و برای شما آرزوی توفیق داریم.

زیرنویس
1. <http://biology-dept.talif.sch.ir>

۲. شورای برنامه‌ریزی گروه ترکیبی از اساتید دانشگاهی، کارشناسان گروه درسی، دبیران مجرب و متخصصان برنامه‌ریزی درسی است.